

AHOLI VA HUDUDLARNI TABIIY XUSUSIYATLI FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH CHORA-TADBIRLARI

Andijon viloyati Favqulodda vaziiyatlar

Boshqarmasi Hayot faoliyati xavfsizligi

o'quv markazi katta o'qituvchisi

Tashtemirov Oybek Kamilovich

Tel: 99 471-10-50

Annotatsiya: Maqolada aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan (FV) muhofaza qilishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasi ko'rib chiqiladi. Tabiiy xavflarning asosiy turlari, favqulodda vaziyatlarni oldini olish va xavfni kamaytirishning zamonaviy yondashuvlari, monitoring va prognozlash tizimi, shuningdek, aholini muhofaza qilishning tashkiliy-huquqiy hamda ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari tahlil qilinadi. Hududlar xavfsizligi va barqaror rivojlanishini ta'minlashda davlat, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari hamda aholining roliga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziiyatlar, tabiiy xavflar, aholini muhofaza qilish, xavf, monitoring, prognozlash, fuqaro muhofazasi.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi tabiiy xususiyatlidagi favqulodda vaziyatlar miqyosi va oqibatlarining ortishi bilan tavsiflanadi. Suv toshqinlari, zilzilalar, o'rmon va dasht yong'inlari, dovullar, ko'chkilar va qurg'oqchiliklar har yili iqtisodiyotga, atrof-muhitga va aholi salomatligiga katta zarar yetkazmoqda. Tabiiy jarayonlarning salbiy oqibatlari global iqlim o'zgarishlari va tabiatga bo'lgan antropogen ta'sirning kuchayishi bilan bog'liq.

Shu munosabat bilan aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolaning maqsadi tabiiy favqulodda vaziyatlarni oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish sohasidagi asosiy faoliyat yo'nalishlarini tizimlashtirish va ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyat tushunchasi va tasnifi

Tabiiy xususiyatlidagi favqulodda vaziyat - bu xavfli tabiiy hodisa natijasida muayyan hududda yuzaga kelgan, inson qurbonliklariga, aholi salomatligiga, atrof-muhitga zarar yetkazishi va katta moddiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin bo'lgan holatdir.

Tabiiy xususiyatli FVning asosiy turlariga quyidagilar kiradi:

- **geologik** (zilzilalar, vulqon otilishi, ko'chkilar, sellar);
- **gidrometeorologik** (suv toshqinlari, dovullar, smerchlar, qattiq sovuqlar va qurg'oqchilik);
- **tabiiy yong'inlar** (o'rmon, torf va dasht yong'inlari);
- **biologik-ijtimoiy** (epidemiya, epizootiya, o'simlik zararkunandalarining ommaviy tarqalishi).

Har bir favqulodda vaziyat turi o'ziga xos muhofaza va javob choralarini talab qiladi.

Aholi va hududlarni muhofaza qilishning asosiy tamoyillari

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- Inson hayoti va sog‘lig‘ini ustuvor deb bilish tamoyili;
- oldini olish tamoyili - profilaktik choralarning ustuvorligi;
- komplekslik tamoyili - muhandislik, tashkiliy, huquqiy va ta‘lim choralarining uyg‘unligi;
- javobgarlik tamoyili - barcha darajadagi hokimiyat organlari o‘rtasida majburiyatlarni aniq taqsimlash;
- aholini xabardor qilish tamoyili - FV sharoitida harakat qilish bo‘yicha o‘z vaqtida ogohlantirish va o‘qitish.

Xavfli tabiiy hodisalarni monitoring qilish va prognozlash

Muhofazaning muhim yo‘nalishlaridan biri monitoring va prognozlash tizimidir. U quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- atrof-muhit holatini kuzatish;
- gidrometeorologik va seysmologik ma‘lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish;
- geoaxborot tizimlari va masofaviy zondlash texnologiyalaridan foydalanish;
- favqulodda vaziyatlarning rivojlanish ssenariylarini modellashtirish.

O‘z vaqtida prognoz qilish ehtimoliy zararni kamaytirishga imkon beradi.

Muhandislik-texnik choralar

- Muhandislik-texnik choralarga quyidagilar kiradi:
- himoya gidrotexnika inshootlarini qurish (dambalar, to‘g‘onlar);
- yonbag‘ir va sohillarni mustahkamlash;
- yong‘inga qarshi to‘siqlar va minerallashtirilgan yo‘laklar yaratish;
- binolar va inshootlarni seysmik barqaror loyihalash.

Hududiy rejalashtirish va zonalash

Hududlardan oqilona foydalanish quyidagilarni nazarda tutadi:

- yuqori xavfli zonalarda qurilishni cheklash;
- xavf xaritalari va tabiiy jarayonlar xaritalarini ishlab chiqish;
- sanoat va turar joy ob‘ektlarini joylashtirishda tabiiy omillarni hisobga olish.

Favqulodda vaziyat yuzaga kelganda aholini muhofaza qilish choralari

Aholini ogohlantirish va xabardor qilish

Samarali ogohlantirish tizimi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- avtomatlashtirilgan ogohlantirish tizimlari;
- ommaviy axborot vositalari;
- mobil va raqamli texnologiyalar.

Aholini evakuatsiya qilish va muhofazalash

FV xavfi yoki yuzaga kelganda:

- aholini xavfli hududlardan evakuatsiya qilish;
- xavfsiz joylarga joylashtirish;
- himoya inshootlari va vaqtinchalik panohgohlardan foydalanish amalga oshiriladi.

Tibbiy va psixologik yordam

Muhofazaning muhim elementi sifatida:

- shoshilinch tibbiy yordam;
- sanitariya-epidemiologik tadbirlar;
- aholiga psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatiladi.

Boshqaruv organlari va aholining roli

Muhofaza choralarining samaradorligi quyidagilar o'rtasidagi hamkorlikka bog'liq:

- davlat va hududiy hokimiyat organlari;
- mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari;
- qutqaruv xizmatlari;
- jamoat tashkilotlari va aholi.

Aholini tayyorlash, o'quv mashqlari va treninglar o'tkazish talafotlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Muhofaza tizimini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari

Istiqbolli yo'nalishlarga quyidagilar kiradi:

- favqulodda vaziyatlarni prognozlashda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish;
- xalqaro hamkorlikni rivojlantirish;
- infratuzilmaning barqarorligini oshirish;
- aholida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish.

XULOSA

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan aholi va hududlarni muhofaza qilish ilmiy asoslangan va kompleks yondashuvni talab etuvchi murakkab tizimdir. Profilaktik choralarni amalga oshirish, monitoring va prognozlashni rivojlantirish, aholining tayyorgarlik darajasini oshirish hamda boshqaruv organlarining javobgarligini kuchaytirish xavflarni kamaytirishning asosiy shartlaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hayot faoliyati xavfsizligi asoslari /V.I. Belov tahriri ostida. - Moskva: Akademiya, 2022.
2. Favqulodda vaziyatlarda aholi va hududlarni muhofaza qilish. O'quv qo'llanma. - Moskva: Yurayt, 2021.
3. Fuqaro muhofazasi va tabiiy hamda texnogen favqulodda vaziyatlarda himoya. - Sankt-Peterburg: Piter, 2020.